

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

ZAMONAVIY ILM-FAN VA TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

Google Scholar zenodo OpenAIRE

+998335668868

<https://innoworld.net>

2026

«INNOVATIVE WORLD» ILMIY TADQIQOTLARNI QO'LLAB-
QUVVATLASH MARKAZI

«ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOTLAR: MUAMMO VA
YECHIMLAR» NOMLI 2026-YIL № 5-SONLI ILMIY,
MASOFAVIY, ONLAYN KONFERENSIYASI

ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO'PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net
O'ZBEKISTON-2026

O'ZBEK TILIDAGI KASHTACHILIK NOMLARINI IFODALOVCHI SO'ZLARNING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Tursunaliyeva Shahnoza Otabek qizi,

Namangan davlat universiteti

o'zbek tili yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek xalq amaliy san'atining muhim turlaridan biri bo'lgan kashtachilikka oid termin va nomlarning leksik-semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Kashtachilik terminlarining ma'no guruhlari, ularning semantik tuzilishi hamda til tizimidagi o'rni ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, kashtachilikka oid so'zlar ma'no jihatdan tasniflanib, jadval ko'rinishida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kashtachilik, leksik semantika, terminologiya, milliy hunarmandchilik, bezak nomlari, naqsh.

Kirish. O'zbek xalqining boy madaniy merosida kashtachilik alohida o'rin tutadi. Kashtachilik nafaqat amaliy san'at turi, balki xalqning estetik qarashlari, dunyoqarashi hamda milliy an'alarini aks ettiruvchi muhim madaniy hodisa hisoblanadi. Shu sababli kashtachilik bilan bog'liq termin va nomlar o'zbek tilining leksik qatlamida muhim o'rin egallaydi. Kashtachilik terminlari turli semantik guruhlarga bo'linadi. Ular naqsh nomlari, buyum nomlari, bezak elementlari hamda kashtachilik usullarini bildiruvchi so'zlardan iborat bo'lishi mumkin¹³.

O'zbek tilida kashtachilikka oid nomlar quyidagicha leksik-semantik guruhlarga ajratish mumkin.

1. Kashta buyumlari nomlari.
2. Kashta naqshlari nomlari.
3. Kashtachilik texnikasi nomlari.
4. Bezak elementlari nomlari.

Bu guruhlar tilshunoslik nuqtayi nazaridan kashtachilik terminlarining ma'no doirasini aniqlashga yordam beradi¹⁴.

Kashtachilik terminlarining semantik tasnifi

№	So'z	Leksik ma'nosi	Semantik guruhi	Izoh
1	So'zana	Kashta bilan bezatilgan katta mato	Buyum nomi	Odatda uy bezagi sifatida ishlatiladi
2	Do'ppi kashtasi	Do'ppi yuzasidagi naqsh	Naqsh nomi	Milliy bosh kiyim bezagi
3	Gul kashta	Gul shaklidagi naqsh	Naqsh nomi	Eng ko'p uchraydigan naqsh turi

¹³ Hojiyev A. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1996. 45-bet.

¹⁴ Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006. 78-bet.

4	Iroqi kashta	Maxsus kashta tikish usuli	Texnika nomi	Nozik iplar bilan tikiladi
5	Bosma kashta	Matoga bosib ishlangan kashta	Texnika nomi	Tez ishlanadigan usul
6	Islimiy naqsh	O'simliksimon bezak	Naqsh nomi	Sharq san'atida keng tarqalgan
7	Barg naqshi	Barg shaklidagi bezak	Naqsh nomi	Tabiat motivlariga asoslangan
8	Zardo'zi	Oltin ip bilan tikilgan kashta	Texnika nomi	Juda nafis va qimmatbaho usul
9	Palak	Katta bezakli kashta mato	Buyum nomi	To'y marosimlarida ishlatiladi
10	Gulduzi	Gul shaklida tikilgan kashta	Texnika nomi	To'y marosimlarida Ishlatiladi

Do'ppi kashtasi – O'zbekiston xalqining bosh kiyimi bo'lgan do'ppini bezash uchun ishlatiladigan an'anaviy kashtachilik san'atidir. "Do'ppi" erkaklar va ayollar kiyadigan bosh kiyim uning ustiga turli rangli iplar naqshlar tikiladi. Bu kashtalarda ko'pincha gul, bodom, qalampir yoki geometrik shakllar tasvirlanadi va ular ramziy ma'noga ega. Har bir hudud, masalan Farg'ona

So'zana – Markaziy Osiyoda, ayniqsa O'zbekiston hududida keng tarqalgan an'anaviy kashtachilik san'ati hisoblanadi. "So'zana" so'zi fors tili dagi "suzan" (igna) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "igna bilan tikilgan buyum" degan ma'noni anglatadi. U odatda matoga qo'lda turli rangli iplar bilan naqsh tushirib tikiladigan yirik bezakli buyumdur. Suzanilar qadimdan qizlarning sepiga tayyorlangan va oilaviy an'analarni aks ettirgan. Bugungi kunda esa u milliy meros va bezak san'ati namunasi sifatida qadrlanadi.

milliy

bo'lib, bilan

yoki Buxoro, o'ziga xos do'ppi kashtasi uslubiga ega. Do'ppi kashtasi nafaqat bezak, balki milliy madaniyat va an'analarning muhim ifodasi hisoblanadi.

Gul kashtasi – O'zbekiston milliy kashtachiligida keng tarqalgan bezak uslubi bo'lib, unda turli xil gul va o'simlik naqshlari tasvirlanadi. Bu kashtalar odatda matoga rangli iplar bilan tikilib, go'zallik va nafislikni ifodalaydi. Gul naqshlari hayot, tabiat va baraka ramzi sifatida qadrlanadi. Ular ko'pincha suzani, do'ppi va boshqa milliy buyumlarni bezashda qo'llaniladi. Gul kashtasi o'zbek xalqining estetik qarashlari va boy madaniy merosini aks ettiradi.

Iroq kashtasi – O'zbekiston milliy kashtachiligida uchraydigan bezak uslublaridan biri bo'lib, u nozik va tartibli choklar orqali tikiladi. "Iroq" atamasi kashtada iplarni kesishmasdan, silliq va uzluksiz tarzda yuritish usulini anglatadi. Bu kashta turi ko'proq kiyim-kechak, do'ppi va ro'mollarda qo'llaniladi. Unda sodda, ammo nafis geometrik va gul naqshlari ishlatiladi. Iroq

kashtasi o'zining puxtaligi va chiroyli ko'rinishi bilan milliy amaliy san'atda muhim o'rin tutadi.

Bosma kashta – O'zbekiston milliy kashtachiligida keng qo'llaniladigan tikish usullaridan biridir. Bu usulda naqshlar matoga zich va bir yo'nalishda bosib tikiladi, natijada silliq va to'liq bezak hosil bo'ladi. Bosma kashta ko'pincha gul va o'simliksimon naqshlarni ifodalashda

ishlatiladi. U suzani, do'ppi va kiyim-kechak bezashda keng qo'llaniladi. Bosma kashta o'zining mustahkamligi va nafis ko'rinishi bilan qadrlanadi.

Islimiy naqsh – O'zbekiston va umuman Sharq amaliy san'atida keng tarqalgan bezak turi bo'lib, u o'simliksimon, egri va aylana shakldagi naqshlardan iborat. "Islimiy" atamasi arab tili dan olingan bo'lib, "o'simliksimon bezak" degan ma'noni bildiradi. Bu naqshlarda barg, novda va gul elementlari uzluksiz tarzda bir-biriga ulanib ketadi. Islimiy naqshlar ko'pincha kashtachilik, me'morchilik va kulolchilikda qo'llaniladi. Ular nafislik, uyg'unlik va tabiat

go'zalligini ifodalovchi muhim badiiy unsur hisoblanadi.

Barg naqshi – O'zbekiston milliy bezak san'atida keng qo'llaniladigan o'simliksimon naqsh turlaridan biridir. Bu naqshda barg shakllari turli uslublarda tasvirlanib, ko'pincha gul va novdalar bilan uyg'unlashtiriladi. Barg naqshi tabiat, hayot va yangilanish ramzi sifatida talqin etiladi. U kashtachilik, suzani, do'ppi va boshqa amaliy san'at buyumlarini bezashda keng ishlatiladi. Barg naqshi o'zining sodda, ammo nafis ko'rinishi bilan milliy bezaklarda muhim o'rin tutadi.

qadrlanadi va san'at turi sifatida rivojlanib kelmoqda.

Zardo'zi – O'zbekiston milliy amaliy san'atida muhim o'rin tutadigan kashtachilik turi bo'lib, unda oltin va kumush rangli iplar bilan bezaklar tikiladi. "Zardo'zi" so'zi fors tili dan olingan bo'lib, "oltin tikish" degan ma'noni anglatadi. Bu usul asosan hashamatli kiyimlar, to'nlar, do'ppilar va saroy buyumlarini bezashda qo'llanilgan. Zardo'zlik qadimdan boylik, tantana va ulug'vorlik ramzi hisoblangan. Bugungi kunda ham u milliy meros sifatida

Palak – O'zbekiston milliy kashtachiligida uchraydigan yirik bezakli suzani turlaridan biri hisoblanadi. U odatda katta matoga tikilib, markazida doira yoki quyoshga o'xshash yirik naqshlar bilan bezatiladi.

"Palak" so'zi fors tili dan olingan bo'lib, "osmon" yoki "falak" ma'nolarini bildiradi. Bu kashta turi ko'pincha tantanali marosimlar va uy bezagida ishlatilgan. Palak o'zining yirik, ramziy naqshlari bilan xalqning dunyoqarashi va estetik didini aks ettiradi.

Guldo'zi – O'zbekiston kashtachiligida keng qo'llaniladigan bezak uslubi asosan gul shakllari tikiladi. atamasi fors tili dagi "gul" va

milliy

bo'lib, unda "Guldo'zi" "duz" (tikish)

soʻzlaridan kelib chiqqan boʻlib, "gul tikish" degan maʼnoni anglatadi. Bu usulda matoga rangli iplar bilan turli xil nafis gul naqshlari tushiriladi. Guldoʻzi koʻpincha suzani, roʻmol va kiyim-kechaklarni bezashda ishlatiladi. U oʻzining chiroyli va nozik koʻrinishi bilan milliy sanʼatning muhim qismi hisoblanadi.

Azim Hojiyevning taʼkidlashicha, "Kashtachilikka oid soʻzlar oʻzbek tilining milliy-madaniy leksikasiga kiradi va ular xalqning turmush tarzi, estetik qarashlari hamda tarixiy anʼanalarini aks ettiradi¹⁵. Kashtachilik terminlari oʻzbek tilining milliy leksikasiga mansub boʻlib, ularning aksariyati xalq ogʻzaki nutqida shakllangan. Baʼzi terminlar esa fors-tojik yoki arab tilidan kirib kelgan. Masalan, zardoʻzi soʻzi fors tilidan kirib kelgan boʻlib, "oltin bilan tikish" maʼnosini bildiradi¹⁶. Bu terminlarning yana bir muhim xususiyati shundaki, ular koʻpincha metaforik maʼnoga ega boʻlib, kashta naqshlari nomlarida gul, barg, novda, oy va quyosh kabi tabiatga oid tasviriy birliklar keng qoʻllanilib, ular estetik bezak bilan birga chuqur ramziy maʼnoni ham ifodalaydi. Ushbu nomlar orqali xalqning tabiatga munosabati, dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarini badiiy shaklda aks etadi.

Kashtachilik nomlari quyidagi semantik xususiyatlarga ega:

1. Tasviriylik – naqsh nomlari tabiat shakllariga oʻxshatish orqali yaratiladi.
2. Milliylik – terminlar milliy madaniyat va anʼanalarni aks ettiradi.
3. Koʻp maʼnolilik – ayrim soʻzlar umumiy tilda boshqa maʼnolarda ham ishlatiladi.
4. Terminlashuv – ayrim oddiy soʻzlar kashtachilik sohasida maxsus termin sifatida qoʻllanadi.

Xulosa

Oʻzbek tilidagi kashtachilik terminlari xalqning boy madaniy merosi va amaliy sanʼat anʼanalarini aks ettiruvchi muhim leksik qatlamni tashkil etadi. Ular semantik jihatdan turli guruhlariga boʻlinadi va asosan naqsh, buyum nomlari hamda kashta tikish usullarini ifodalaydi. Ushbu terminlar tilning milliy xususiyatlarini, xalqning estetik qarashlarini hamda madaniy qadriyatlarini ifodalovchi muhim lingvistik birliklar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hojiyev A. Oʻzbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 1996. 45-bet.
2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006. 78-bet.
3. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. – Toshkent: Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. 215-bet.
4. Qosimov Q. Oʻzbek xalq amaliy sanʼati. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nashriyoti, 2001. 112-bet.
5. Karimov B. Oʻzbek kashtachiligi tarixi. – Toshkent: Sanʼat, 2010. 64-bet.

¹⁵ Hojiyev A. Oʻzbek tili leksikologiyasi. – Toshkent, 1981. – B.

¹⁶ Oʻzbek tilining izohli lugʻati. – Toshkent: Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008. 215-bet.

